

ההיסטוריה החדשה של להט"ביות

מיכל שפירא

החוג להיסטוריה כללית והתוכנית ללימודי נשים ומגדר, אוניברסיטת תל אביב

Laura Doan, 2001. *Fashioning Sapphism: The Origins of a Modern English Lesbian Culture*, New York: Columbia University Press.

Harry G. Cocks, 2003. *Nameless Offenses: Homosexual Desire in the Nineteenth Century*, London: I.B.Tauris.

Martha Vicinus, 2004. *Intimate Friends: Women Who Loved Women*, Chicago: University of Chicago Press.

Matt Houlbrook, 2005. *Queer London: Perils and Pleasures in the Sexual Metropolis, 1918–1957*, Chicago: University of Chicago Press.

Charles Upchurch, 2009. *Before Wilde: Sex between Men in Britain's Age of Reform*, Berkeley: University of California Press.

Robert Beachy, 2014. *Gay Berlin: Birthplace of a Modern Identity*, New York: Knopf.

בשלושת העשורים החותמים את המאה העשרים ראו אור מחקרים אשר בישרו את הופעת הגל הראשון של כתיבה אקדמית על היסטוריה להט"בית. חלק מהמחקרים החלוציים הללו, אם כי לא כולם, הושפעו מעבודתו של מישל פוקו על תולדות המיניות (פוקו 1996).¹ גל זה כלל את

* מחקר זה נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק 1417/14). תודה למשה סלוחובסקי, רואי פלכנר, און ברק, גיל רובין, רוני רגב ונועם מגור, שקראו בביקורתיות. תודה לביילי מלמן וגם לליליה שטדלר. תודה לאשתי ג'סיקה לוין על חוכמתה תמיד.

¹ במידה פחותה אפשר לציין את השפעת עבודתו של ג'פרי ויקס על כותבים אלה (Weeks 1977). לדיונים נגד ובעד גישתו של פוקו ראו, למשל, בוואל 2003; הלפרין 2003א; 2003ב.

מחקריהם ההיסטוריים של ג'פרי ויקס, דייוויד הלפרין, ג'ורג' צ'ונסי, אליזבת לפובסקי-קנדי, מדליין דייוויס ורבים אחרים. לצד עבודות תיאורטיות של חוקרי ספרות ופילוסופיה, כמו מחקריהן של ג'ודית באטלר (Butler 1990), איב סדג'וויק (Sedgwick 1990) ואליזבת גרוס (Grosz 1994), היסטוריונים והיסטוריוניות אלה קידמו חשיבה יצירתית על להט"ביות. הם אף הגדילו לעשות כשהסבו את תשומת הלב לנטייה למצוא בעבר זהויות זהות לזהויות המיניות והמגדריות המוכרות לנו כיום. הם שאפו לחקור המשכיות בין העבר להווה, אך יותר מכך ביקשו לעקוב אחר שינויים היסטוריים שיחשפו חוויות ותנאים מיניים ומגדריים שהתקיימו בעבר אך נעלמו עם הזמן. בשני העשורים האחרונים אנו עדים לגל רוויזיוניסטי של כתיבה חדשנית בתחום ההיסטוריה הלהט"בית. החוקרים המשתייכים לגל זה, שניתן להגדירו כאן כגל השני של כתיבה היסטורית בתחום, מפתחים את המורשת המחקרית של הגל הראשון אך בד בבד מעריכים מחדש כמה מהנחות היסוד שלו. תרומה חשובה שלהם היא הדגשת הקשר בין היסטוריה להט"בית לבין מגמות רחבות בהיסטוריה חברתית, תרבותית ומשפטית. מטרתו כאן היא לדון בגל השני באופן ביקורתי ומתוך התמקדות בהיסטוריה בריטית מודרנית, ראשית בשל היותה תחום המומחיות שלי אך בעיקר בזכות תרומתה המכרעת לענף מחקר זה. את החידושים בהיסטוריוגרפיה ניתן לתמצת לשלושה מהלכים עיקריים: (1) קישור מעמיק יותר בין להט"ביות להיסטוריה של המרחב והעיר המודרנית; (2) פיתוח של ההיסטוריה הלבסית, העוסקת בנשים, להבדיל ממחקרים (רבים מדי) שעוסקים בעיקר בהומוסקסואליות גברית; (3) ועיסוק מחדש בשאלת התיקוף (פריודיזציה) ההיסטורי. לגבי המהלך השלישי הציעו חוקרים שונים תיקוף מחדש של ההומוסקסואליות המודרנית, בעיסוקם לא רק בשלהי המאה התשע-עשרה — תקופה שבה ניתן למנות בין היתר את צמיחת מדע המיניות ואת הסקנדלים הציבוריים הגדולים כמשפטיו של אוסקר ויילד — אלא גם במחציתה הראשונה. מחקרי הגל השני מבססים בשנית את הרעיון שההיסטוריה הלהט"בית לא נעה בקו ישר וברור ממצב של דיכוי ואיסור לשחרור וקדמה.² לאורך סקירה זו אציע כיוונים חדשים למחקר ואעיר על המצב כיום, אשר דורש חשיבה מחדשת על ההיסטוריה הארוכה של פוליטיקה ואקטיביזם גאים.³

להט"ביות והיסטוריה של המרחב והעיר

להט"ביות והיסטוריה של המרחב והעיר הם שני תחומים מרכזיים בחקר המודרנה. ספר מרכזי ביותר, המחבר באופן חדשני ומעמיק בין שני התחומים הללו, הוא קוויר לונדון מאת ההיסטוריון הבריטי מאט הולברוק, שראה אור ב-2005. ספרו פורץ הדרך של הולברוק עוסק בהומוסקסואליות גברית בתחילת המאה העשרים ובמחציתה הראשונה, והוא פרי מחקר ארכיוני

2 ראו גם מאמרים בשפה העברית בגיליון המיוחד של זמנים: רבעון להיסטוריה, שנושאו היסטוריה קווירית (גיליון 131, קיץ 2015).

3 תחום מרכזי נוסף שממשיך לעניין היסטוריונים והיסטוריוניות הוא ההיסטוריה של להט"ביות, מדע ורפואה. ספר מרכזי בתחום הוא זה של הארי אוסטרהויס (Oosterhuis 2000).

יסודי המשלב בין היסטוריה לתיאוריה של המרחב. טענתו של הולברוק היא שפרקטיקות וזהויות מיניות של גברים לא רק התממשו בעיר אלא גם נוצרו, עוצבו והתבססו דרך המרחבים הפיזיים והתרבותיים של העיר המודרנית. טענה מעין זו על אודות העיר כ"שחקנית היסטורית" פעילה מופיעה במחקרים תיאורטיים ופילוסופיים שונים של המרחב, וניתן לומר כי הולברוק עושה שימוש טוב (לעתים אף שימוש מוגזם) בספרות האקדמית העוסקת במפנה המרחבי (spatial turn). אך בעבודתו ההיסטורית הולברוק משלב בין טענה תיאורטית זו לבין סקירה ארכיונית של מקורות מגוונים כגון תיקי משטרה, יומנים, זיכרונות אוטוביוגרפיים ועיתונות תקופתית. הספר מתמקד בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה ובין שנת 1957, השנה שבה התפרסם דוח וולפנדן הממשלתי (Wolfenden Report), שקבע כי התנהגות הומוסקסואלית בהסכמה בין גברים במרחב הפרטי לא תירשם עוד כעברה פלילית. הולברוק מנמק את בחירתו להתמקד בגברים בלבד בעובדה שהחוק הבריטי אוסר הומוסקסואליות גברית ולא נשית. אכיפת איסור זה הותירה שובל ארוך של מסמכי ארכיון משפטיים ומשטרתיים המאפשרים להתחקות על פעילותם של המשטרה המטרופוליטנית בלונדון ובתי המשפט על ערכאותיהם השונות. הולברוק מנתח מסמכים אלה בדקדקנות, ומראה כי המשטור העירוני של הומוסקסואליות לא היה גורף, אלא התמקד בעיקר ב"השלטת סדר" במרחבים ציבוריים כמו פארקים ובתי שימוש ציבוריים ובכליאת גברים שאופן הלבוש שלהם נתפס נשי או לא גברי מספיק. עוד הוא מראה כי הומוסקסואליות במרחב הציבורי אמנם דוכאה על ידי המשטרה, אך למרות זאת, בלונדון של שנות העשרים והשלושים, תושבים ממעמדות מגוונים המשיכו להיפגש במקומות שבהם היה ניתן לבוא במגע מיני או חברתי עם בני אותו המין. אולם רבים ממקומות המפגש הללו לא החזיקו מעמד עד לשנות החמישים, ולונדון הקווירית הצטמצמה למרחב הציבורי של הסוהו והווסט אנד, ולמרחב הפרטי של הבית. מבחינה היסטורית, הולברוק מתאר תנועה הדרגתית מן הרחוב והפארק אל אתרי מסחר כמו המועדון והפאב, ולבסוף אל המרחב הפרטי.

בקוויר לונדון הולברוק חושף את העושר התרבותי העירוני של העולם הגאה הגברי בלונדון של המחצית הראשונה של המאה העשרים. הוא מסרטט תמונה מורכבת של עולם קווירי שוקק חיים שאפשר ביטויים מגוונים של מיניות ומגדריות, השונים מאלו המוכרים לנו היום: גברים "קוויריים" בתלבושות ססגוניות ובאיפור, חיילים ומלחים שהציעו מין בתשלום, גברים ממעמד הפועלים שחשו בודדים בעיר ויצאו עם נשים וגברים כאחד, וגברים ממעמד הביניים שחיפשו יחסים דיסקרטיים הן במרחבים ציבוריים והן בחללים פרטיים הם רק אפס קצהו של העולם הגאה הלונדוני בתקופה זו.

הספר מעורר גם שאלות בתחום ההיסטוריה הפוליטית של המיניות. אחת הטענות המרכזיות של הולברוק באשר להיסטוריה הפוליטית של להט"ביות היא שהשנים בין מלחמות העולם לא היו רק זמן של דיכוי, בדידות, אלימות ופחד, אלא גם של ידידות ואחוה בין גברים מרקעים שונים. יתרה מכך, דווקא בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים נעשתה ההגדרה של "נורמליות" צרה יותר מאשר בתקופה שבין המלחמות, ומצומצמת מבחינת האפשרויות המגדריות והמיניות שהציעה. כך למשל נעלם ההומו המאופר מהזירה הציבורית,

והאפשרות שגבר ממעמד הפועלים יקיים יחסים מיניים עם גברים אחרים ועם נשים גם יחד, כחלק מזהותו ההטרונורמטיבית, הפכה פחות סבירה. לפי הולברוק, בסוף שנות החמישים ניתן לחזות בעליית מודל של הומוסקסואליות שבעיקרו מושפע מערכי המעמד הבינוני, ומדגיש פרטיות ומיניות מהוגנת במקום סקס במרחבים ציבוריים. ככל שנרטיב זה נעשה דומיננטי יותר, הוא דחק אפשרויות מגוונות שהתקיימו עד אז במקביל. אם כן, עבור הולברוק התוצאה בפועל של תנועת ה"שחרור" הפוליטית ההומוסקסואלית הייתה אמביוולנטית ומעורבת, כיוון שהדירה אופני ביטוי קוויריים עירוניים וציבוריים והדביקה להם סטיגמה של התנהגויות צעקניות, סוטות ולא מהוגנות. נראה כי הרפורמות התחקיתיות שאירעו לבסוף ב-1967 אמנם הביאו לדה-קרימינליזציה של הומוסקסואליות, אך הן גם גבו מחיר אנושי ותרבותי.

כפי שמלמדת כותרת ספרו, המהלך האנליטי של הולברוק מקביל למהלכו של ההיסטוריון המפורסם ג'ורג' צ'ונסי, שהציג אף הוא היסטוריה לא ליניארית של להט"ביות בספרו המשפיע גיי ניו יורק (Chauncey 1995), ששייך לגל הראשון.⁴ במקום לסרטט את ההיסטוריה של להט"ביות כמהלך של קדמה ושל מעבר חלק מדיכוי לשחרור חשף הולברוק עולם גאה מגוון יותר, שחלקו נעלם לפני "המהפכה המינית" של שנות השישים. הן הולברוק והן צ'ונסי חשפו את קיומה של מציאות מינית ומגדרית בין מלחמות העולם שהייתה בינרית פחות מזו של היום. שניהם מראים כיצד בתקופה זו גברים ממעמד הפועלים יכלו לקיים יחסי מין עם גברים בלי שהדבר יתפס כאיום על הגדרת הנורמליות ההטרונורמלית שלהם, כל עוד הפגינו גבריות אגרסיבית ופעילה כלפי מאהביהם שנתפסו אז כנשיים יותר. שני החוקרים מעניקים תשומת לב רבה לשאלה כיצד מעמד כלכלי השפיע על אפשרויות מיניות ומגדריות. צ'ונסי הקדיש נתח גדול יותר מספרו לשאלה של הגירה לעיר הגדולה, ואכן נראה שהולברוק היה יכול גם הוא להעמיק בשאלות של אתניות והגירה במטרופולין. ניתן היה למשל לפתח את הטענה בספרו של הולברוק שלמרות ההיברידיות המינית באותה עת, גברים יהודים ממעמד נמוך לא היו שותפים לפרקטיקה של קיום יחסים עם גברים ונשים כאחד, כפי שעשו גברים אחרים ממעמד הפועלים. לפיכך הדיון של הולברוק בלונדון כעיר הגירה מטרופולינית ואימפריאלית לוקה בחסר, בייחוד נוכח מחקרים על מיניות ואימפריאליזם.⁵

עם זאת, בזכות הטענות המוצגות בו, הצליח ספרו של הולברוק לפרוץ את מעגל העוסקות והעוסקים בהיסטוריה של המיניות, והפך בצדק לאחד הספרים המרכזיים בהיסטוריה אירופית בכלל. הולברוק קשר בהצלחה בין היסטוריה של הומוסקסואליות להטרונורמליות ובין היסטוריה של מיניות לשינויים חברתיים מרכזיים בעידן מלחמות העולם. מעניינת במיוחד טענתו כי למן שנות הארבעים והחמישים נעשו הגבולות בין קוויריות לנורמליות נוקשים יותר, כיוון שהיא מראה עד כמה פוליטיקת המיינסטרים הגאה במחציתה השנייה של המאה

4 חלקו השני של ספרו של צ'ונסי עתיד לראות אור בקרוב.

5 תחום זה התפתח בחלקו לאחר פרסום ספרו של הולברוק. ראו למשל; Aldrich 2003; Arondekar 2005; Boone 2014; Bauer 2015. גם בהיסטוריה של מיניות ואימפריאליזם קיימת הטיה להיסטוריה אורבנית. ההיסטוריה של מצרים הבריטית למשל עוסקת בעיקר בקהיר (ראו Jacob 2011).

העשרים ובתחילת המאה העשרים ואחת היא יצירה היסטורית ספציפית, הקשורה לבחירות מסוימות ולהדרה של אפשרויות אחרות. הולברוק מראה שמודל המיניות הדומיננטי של ההומוסקסואליות מן המחצית השנייה של המאה העשרים ועד היום הוא מודל ההומוסקסואליות של המעמד הבינוני. כזוה הוא מושתת על ביתיות, מכובדות, פרטיות ושיח זכויות ליברלי, ובתוך כך דוחה את הקישור בין ההומוסקסואליות לנשיות ובין ההומוסקסואליות לסקס במרחב הציבורי. הספר מעורר אפוא מחשבות בנוגע לפוליטיקה גאה ולזהויות מתריסות שאינן דומיננטיות עוד בשיח הנוכחי. כמו צ'ונסי, גם הולברוק מראה כיצד הפיכת הקוד המיני והמגדרי לבינרי למן מחצית המאה העשרים (בינריות ששרדה באופן שאיננו מובן מאליו גם בשנות השישים והשבעים) השפיעה לא רק על התרבות ההומוסקסואלית אלא גם על התרבות ההטרסקסואלית, ושתיהן מתוארות בספרו כקשורות קשר הדוק זו לזו.

ספרו של צ'ונסי אכן הפך למופת עבור מחקרים היסטוריים נוספים של להט"ביות ואורבניות. יהיה מעניין בעיני לקרוא מחקרים נוספים המבקשים להסביר באופן השוואתי את ההיסטוריה של המיניות בלונדון לעומת ערים מטרופוליניות אחרות.

ספר נוסף שראה אור לאחרונה ומציע היסטוריה מודרנית של ההומוסקסואליות הוא גיי ברלין של ההיסטוריון רוברט ביצ'י, הבוחן את ההיסטוריה של ברלין הגאה מן המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ועד לעליית הנאצים לשלטון בשנת 1933. גם ביצ'י מדגיש את הצורך לקשר בין היסטוריה של ההומוסקסואליות למקום ולזמן מסוימים, ולפיכך הוא מצביע על ייחודיותה של ברלין ביצירת הזהות ההומוסקסואלית המודרנית. כמו אצל הולברוק, שימוש של ביצ'י בחומרי הארכיון שהוא מתבסס עליהם במחקרו חורג מהעיסוק בהיסטוריה של השיח המדע-רפואי-סקסולוגי. כך למשל הוא בוחן את פעילות המשטרה בברלין ומראה כי לצד דיכוי של ההומוסקסואליות התקיימה גם סובלנות, אשר אפשרה פריחה של תרבות גאה בעיר. במקביל, ספרו של ביצ'י מוקדש גם לעבודה של מגנוס הירשפלד וחלוצים מיניים אחרים, אשר שילבו בין אקטיביזם פוליטי למחקר רפואי ומדעי. אף על פי שספרו של ביצ'י מעמיק פחות מאלה של הולברוק וצ'ונסי, ופונה לקהל רחב יותר מזה האקדמי (ניתן אף למצוא בו טעויות היסטוריות לא מעטות והשמטה של טקסטים עכשוויים בתחום), הוא מציע ניתוח סינתטי מעניין של התקופה ומנגיש טקסטים שונים, שעד צאת ספרו פורסמו רק בגרמנית, לקהל הקורא אנגלית. הוא גם עוסק באופן מעניין בזנות גברית ובתיירות מין, שבעיניו סייעה בהפיכתה של ברלין לעיר בין-לאומית. יהיה מסקרן לקרוא בעתיד מחקר השוואתי שיתאר את ההיסטוריות העירוניות הלהט"ביות של ערים שונות (כמו לונדון, ברלין ופריז) באותה עת, ויסייע להעריך את חלקן בעיצוב ההומוסקסואליות המודרנית. מחקר מעין זה נחוץ במיוחד לנוכח העובדה שמיעוטים מיניים נהגו גם לנוע בין הערים ולספוג השפעות מן התרבויות והחוקים המגוונים שהתפתחו בהן.⁶

6 ראו למשל Tamagne 2000.

היסטוריה לסבית: שימוש יצירתי בהיסטוריה תרבותית

כפי שהזכרתי, קרימינליזציה של הומוסקסואליות גברית בחוק הקלה על היסטוריונים (ואכן מדובר באופן כמעט בלעדי בהיסטוריונים ולא בהיסטוריוניות) להסתמך על מקורות מבתי משפט ומארכיונים משטרתיים ולהצהיר הצהרה שנרמית סבירה במבט ראשון: הם אינם עוסקים בהיסטוריה של לסביות כיוון שאינה מתועדת באותה מידה. אך מחקרים חדשים שכתבו היסטוריוניות (ואכן, מדובר בהיסטוריוניות בלבד) מלמדים על הבעייתיות בהצהרות מעין אלה. עבודה מרכזית בתחום ההיסטוריה של הלסביות המודרנית היא זו של ההיסטוריונית הבריטית לורה דואן. ספרה על עיצובה של ה"סאפֶפִּיּוּת"⁷ המודרנית באנגליה בתחילת המאה העשרים הוא מחקר ממוקד המערער על כמה מהנחות היסוד של ההיסטוריה הלסבית. דואן משתמשת בביטוי סאפֶפִּיּוּת מודרנית כדי לתאר את התקופה הברטרו-מלחמתית, אשר לדעתה נעדר ממנה דימוי ציבורי יציב וברור של לסביות. בתקופה זו נשים יכלו לבטא את עצמן רק דרך צורת הייצוג של "נשיות גברית" ונראות אסתטית מודרניסטית. גם מחקר זה מסייע להבנת חשיבותה של התקופה הברטרו-מלחמתית בהיותה נקודת מפנה בהתפתחות של זהויות מיניות מודרניות. הולברוק ואחרים התמקדו כאמור בעיקר בהיסטוריה חברתית ופוליטית, ואילו דואן עושה שימוש יצירתי יותר בכליה של ההיסטוריה התרבותית, ומדגימה את עיצובה של הסאפֶפִּיּוּת המודרנית באמצעות ממצאים מן התקופה, כגון חומרים מארכיונים לספרות יפה ותיעוד של האופנה והצילום מאותה עת. הספר מתמקד בדרכים שבהן נשים-אוהבות-נשים תיווכו לעצמן את המודרניות של שנות העשרים, ומראה כיצד התנאים החדשים, תולדת המודרנה, אפשרו עיצוב מוקדם של רגישות פומבית ללסביות בבחינת זהות נפרדת. דואן חוקרת את המודרנה כפי שהיא באה לידי ביטוי בחוק, באמנות, בצילום ובאופנה בשנים שבהן נשיות גברית טרם זוהתה עם חריגות מינית או עם "לסביות". היא מתמקדת בנשים משכילות מן המעמד הבינוני והגבוה, ובחרדות שהתעוררו באותן שנים סביב הוויכוח על זכות הצבעה לנשים ונגעו לאוטונומיה פוליטית, תרבותית וחברתית של נשים. היא בוחנת גם את הוויכוחים בשיח הסקסולוגי של התקופה, ואת הדיונים על מדים לנשים ששירתו במשטרה ועל נשים שאימצו אופנה גברית.

סוגיה נוספת שדואן מנתחת בספרה היא הפולמוס בדבר פרסום הספר תהום הברידות מאת רדקליף הול בשנת 1928. הספר קיבל מעמד של רומן חניכה לסבי והסופרת הפכה במהרה לאייקון של לסביות. הול זכתה להתעניינות לא מעטה בהיסטוריוגרפיה, אך דואן מצליחה לחדש בכך שהיא מראה שהיסטוריונים והיסטוריוניות לפני הפריון בתשומת הלב שהפנו לביקורת השלילית וההומופובית לספר. היא מראה שהביקורות בתקופה היו דווקא מגוונות וחלקן אף חיוביות. מקריאתה בפרוטוקול המשפט אשר בסופו הוחלט לצנזר את הספר ובהתכתבויות בין פקידים ממשלתיים, עולה כי ההתנגדות לרומן לא נבעה מרצון להגביל מיניות לסבית דווקא,

7 על שם המשוררת סאפֶפִּיּוּת ילידת לסבוס, בת המאה השביעית לפני הספירה, שהקדישה את שירי האהבה שכתבה לנשים.

אלא מהכוונה להגביל אוטונומיה של נשים בכלל אחרי מלחמת העולם הראשונה, בעידן של נורמות מגדריות משתנות. כמו כן, דואן מבהירה שיש להבין את התצלומים המפורסמים של הול ושל בת זוגה אונה טרוברידג' מתוך ההקשר שבו צולמו. מתבוננות בנות ימינו עשויות לפרש את דמויות הנשים הניבטות מן התמונות כאיקונות לסביות, הלבושות במכוון בחליפות גבריות מעוצבות. אך למעשה הייתה הכוונה שונה – הנשים המצולמות אמנם הכריזו באופן מוחצן על אוטונומיה ועל חופש ללבוש כל העולה על רוחן, אך בעשותן כן הן לא הצהירו הצהרה גלויה של חריגות מינית, אלא הגיבו לשיח האסתטי החדש של מודרניות ושל חופש מיני ופוליטי. בני התקופה שנתקלו בתצלומי עיתונות מעין אלה לא בהכרח זיהו בהם דימויים לסביים. היו כמובן נשים שאהבו נשים שאכן התלבשו באופן אנדרוגיני או גברי, אך אופנה זו לא זוהתה עם לסביות כיוון שהן לא היו היחידות שהתלבשו כך. רק לאחר משפטה של הול בשנת 1928 נעלמה הפרשנות התמימה והעיתונות החלה לערוך את תמונותיה של הול באופן שנועד להדגיש גבריות לא טבעית, לסביות וחריגות מינית.

ספר חשוב נוסף העוסק אף הוא ברובו בנשים משכילות מן המעמד הבינוני והגבוה הוא ספרה החדש של ההיסטוריונית הוותיקה מרתה ויסינוס, מחלוצות ההיסטוריה הלסבית, המוכרת בזכות עבודתה על פריצתן של נשים למעוזות ההשכלה הגבוהה. ויסינוס עוסקת בשיחים התרבותיים המורכבים סביב חברויות ארוטיות בין נשים, ומחקרה החדש מתמקד בשאלות היסטוריות על חברות, אינטימיות, מיניות ורוחניות ביחסים בין נשים שאהבו נשים. סקירתה נפתחת בשנת 1778, בירידות ההדוקה בין אלינור באטלר לשרה פונסנבי, ומסתיימת בשנת 1928 ברדקליף הול. ויסינוס משתמשת במקורות מגוונים הכוללים ספרות מדעית ורפואית, יומנים אישיים, חליפות מכתבים וקטעי עיתונות וספרות, במטרה לבחון את מציאות התקופה בהקשרה, בלי לנקוט אבחנות מודרניות של נורמליות וא־נורמליות. כך ויסינוס מערערת על ההבחנה השגורה בקרב היסטוריונים והיסטוריוניות שלפיה קרבה אינטימית בין נשים הובנה על ידי בני המאה התשע־עשרה כירידות רומנטית לא־מינית, עד שסקולוגים בני סוף המאה התשע־עשרה החלו לפרשה כלסבית, מינית וסוטה. תחת זאת היא מראה כיצד נשים השתמשו בשיחים תרבותיים מגוונים כדי לעצב חברות חד־מינית ארוטית. כך למשל השתמשו נשים במטפורות ובמוסדות שיחניים של משפחה, נישואים, שארות, דת, רוחניות וחינוך כדי להבין ולעצב את הידידות ההדוקה שיצרו בעידן שבו טרם התפתח אוצר מילים ספציפי לביטוי תשוקה מינית בין נשים. ויסינוס עוקבת אחר נשים שחיו את הזוגיות שלהן על פי מודלים שונים: נשים שחיו "כבעל ואישה", נשים שקיימו קשרי חברות לצד נישואים הטרוסקסואליים, נשים שפערי גילים ניכרים הפרידו ביניהן, נשים שבנו זוגיות על פי מודל של יחסי אם ובת, ונשים ששאבו מהמסורת המודרניסטית של היפוך מגרדי ונשיות גברית כדי להבין ולעצב את האהבה ביניהן. עוד היא מראה כיצד נשיות גברית התקיימה לפני התבססות השיח הסקולוגי עליה. בניגוד להיסטוריונים והיסטוריוניות המדגישים שברים בהיסטוריה ומנגידים בין תקופה לתקופה, ויסינוס מראה שבהיסטוריה לסבית להמשכיות יש חשיבות רבה לא פחות. לראיה, גם לפני המדיקליזציה של לסביות, ויקטוריאנים משכילים ומתוחכמים מבחינה תרבותית ידעו לזהות אהבה חד־מינית בין נשים ולדבר עליה.

הן עבודתה של ויסינוס והן זו של דואן מעודדות מחקרים נוספים על נשים ממעמדות אחרים ומרקעים אתניים ותרבותיים אחרים. מחקריהן מובילים למסקנה שכפי שיש ללמוד ולחקור את ההיסטוריה של הומוסקסואליות והטרנסקסואליות יחדיו, מן הראוי לחקור גם את ההיסטוריה של הומוסקסואליות ושל לסביות יחדיו. ואכן הנטייה של היסטוריונים והיסטוריוניות לעסוק רק בגברים או רק בנשים היא בעיה מהותית בפני עצמה. היא נובעת מהעובדה שעבודתם ההיסטורית יורשת את הקטגוריות "גבר" ו"אישה" על מאפייניהן היישר מהארכיון, מבלשי המשטרה ומפקידי המדינה. אם נשוב לרגע נוסף אל ספרו של הולברוק, ניווכח כי לעתים צצים בו קולותיהן של נשים שהתקיימו לצד הגברים שהוא חוקר, ובאזורים עירוניים גיאוגרפיים דומים. אך הולברוק לא מפתח דיון השוואתי בהבדלים בין נשים וגברים קווירים בתקופה הנדונה, כפי שפיתח את דיונו ההשוואתי על הומוסקסואליות והטרנסקסואליות. עבודה סינתטית על כך מתבקשת בעתיד.

הומוסקסואליות בתחילת המאה התשע-עשרה: תיקוף מחודש

הנחה מחקרית נוספת שחל בה שינוי כולל בגלל ההיסטוריוגרפי הלהט"בי החדש היא ההנחה שההומוסקסואליות המודרנית צמחה בעיקר בסוף המאה התשע-עשרה. היסטוריונים והיסטוריוניות ביקשו להראות כי תקופה זאת היא תקופת השינוי המכריעה שבה חלה התפרצות השיח הרפואי בנושא, שבה נעשו שינויי התחיקה המרכזיים ושבה התחוללו הסקנדלים הגדולים והתנהלו המשפטים הציבוריים החשובים. המרכזי שבסקנדלים הוא כמובן משפטו של המחזאי והסופר אוסקר ויילד. ויילד נשלח למאסר ועבודות פרך לאחר שהפסיד בתביעת דיבה שבה נחשפו יחסי האהבה ההומוסקסואלית שלו. כמה היסטוריונים בריטים צעירים ערערו בשנים האחרונות על החשיבות המיוחסת לתקופת שלהי המאה התשע-עשרה בהקשר זה, והראו שיש להתבונן במגמות משפטיות וחברתיות אשר התפתחו גם לאורכה, ולא רק בסופה. ספריהם של הארי קוקס ושל צ'רלס אפצ'רץ' הם החשובים במחקרים העוסקים בתקופה שלפני מפנה המאה. הן קוקס והן אפצ'רץ' חוקרים היסטוריה חברתית ותחיקתית באמצעות שימוש במקורות משטרתיים. משותפת להם הטענה שההיסטוריוגרפיה הקיימת התמקדה במאה השמונה-עשרה ובכתי מולי (מעין בתי מרוח או משכנות פרטיים של תת-תרבות הומוסקסואלית במאה השמונה-עשרה, שבהם נפגשו בני מיעוטים מיניים) וכן בשינויי התחיקה ובסקנדלים שאירעו בסוף המאה התשע-עשרה, אך הותירה חסך במחקר התקופה של ראשית ומחצית המאה התשע-עשרה.⁸ ספריהם משלימים זה את זה ומציעים תיקוף מחודש של ההיסטוריה ההומוסקסואלית הגברית המודרנית, אך למרבה הצער גם הם כמעט אינם עוסקים בנשים.

קוקס טוען בספרו כנגד נטייה זו של חוקרים להתמקד בסוף המאה התשע-עשרה, בפרט בשינויי התחיקה של 1885 (The Labouchere Amendment) ובסקנדלים סביב וילד, או

8 ראו למשל Trumbach 1998; Cook 2008.

בולטון ופארק. הוא מראה שהשינויים ביחס להומוסקסואליות התפתחו באטיות כבר מסוף המאה השמונה-עשרה. מוקד מחקרו הוא ההיסטוריה של המשפט והמשטרה, ובאמצעותה הוא מראה כיצד לאורך המחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה גבר משטור ההומוסקסואליות הגברית כתוצאה משינויי תחיקה, מביסוס מנגנוני שלטון מקומיים ולאומיים ומהקמת המשטרה המטרופולינית. מקורותיו העיקריים הם ארכיונים של בתי המשפט על כל ערכאותיהם, ומהם הוא מפיק נתונים סטטיסטיים על גברים שנאסרו ונשפטו בלונדון. בניגוד לטענה שהמשטרה פעלה במרץ כדי לשרת דיכוי מוסרני של מיניות בעיר, קוקס מראה שמשטור ההומוסקסואליות היה משימה ששוטרים לא ששו לקראתה כיוון שחשפה את מגבלות הסמכות שלהם. במקרים רבים ביקשו הרשויות דווקא להימנע מלעורר מחלוקות, והעלייה במספר המאסרים נבעה בעיקר משינויים במערכת המשפט הפלילי, ומריבוי סעיפי הפשע בספר החוקים הבריטי. קוקס מצליח להראות שאין לקבל כפשוטה את הטענה המיוחסת לפוקו על אודות המעבר ההיסטורי משיח של מעשים מיניים לשיח של זהויות מיניות (אם כי טענתו של פוקו הייתה מורכבת יותר). תחת זאת הוא מראה שבתקופה שאותה הוא חוקר היו דרכים רבות להמשיג חד-מיניות, אשר בין היתר הושפעו ממעמד, גיל וגיאוגרפיה. חוזקו של הספר הוא במחקר הארכיוני היסודי, שאפשר למשל לגלות פרטים על אודות המעצרים לפי אזורים גיאוגרפיים בלונדון, ולספק סטטיסטיקות מדגמיות על מעמדם וגילם של העצורים. כמו הולברוק ואחרים, גם קוקס אינו עוסק כלל בנשים. הוא גם כמעט לא עוסק בהפיכתה של לונדון לבירת האימפריה הבריטית ולמוקד משיכה למהגרים (למעט דיון בנוכחות האירים בעיר), וכמעט איננו מציע המשגה ותיאורטיזציה רחבה של הנתונים הרבים שחשף במחקרו הקפדני כל כך.

ספרו של אפצ'רץ' עוסק בחומרים ארכיוניים אשר בחלקם דומים לאלו של קוקס, אך הוא שואף להציג באמצעותם טענות רחבות יותר. אפצ'רץ' דן בהיסטוריה החוקית, התרבותית והחברתית של הומוסקסואליות כמקרה בוחן של שאלות כלליות יותר בעידן הרפורמות הגדולות בבריטניה, בשנים המעצבות שבין 1820 ל-1870 — תקופה שכאמור לא נחקרה ברובה בהקשר של היסטוריה להט"בית. מקורותיו כוללים אף הם תיקי משטרה, מכתבים שנשלחו למשרד הפנים הבריטי ועיתונות תקופתית. כמו ההיסטוריונים הקודמים שנדונו כאן, גם אפצ'רץ' מראה כיצד הומוסקסואליות הובנתה בצורות שונות על ידי מעמדות שונים. תחילה הוא מתאר כיצד גברים אשר קיימו יחסי מין עם גברים אחרים היו משוקעים בתוך רשתות אינטימיות וכלכליות של משפחה וקהילה. משפחותיהם הגיבו בדרכים שונות לחדשות בדבר האשמתם ב"פשעים שכנגד הטבע": חלקן דחו את הנאשמים מחייהן, אך היו גם משפחות שבחרו לשלבם מחדש במשפחה בגלל צורך כלכלי או מתוך חיבה ודאגה כנה לעתידם. משפחות מן המעמד הבינוני היו הביקורתיות ביותר כלפי הומוסקסואליות. לעומת זאת, גברים מהמעמד העליון יכלו לטעון שהקשרים המיניים שלהם עם גברים אחרים היו "אציליים ורוחניים", וגברים מן המעמד הנמוך יכלו לקיים יחסי מין עבור תשלום בלי לסבול מנידוי בקהילותיהם. אפצ'רץ' מקשר אפוא בין ההמשגות של מכובדות, מהוגנות ומעמד בתקופה זו, לבין סובלנות לביטויים מגוונים של מיניות. בדומה לקוקס, המקשר את המחקר שלו לניתוחים כלליים יותר של משפט ותחיקה, אפצ'רץ' מראה כיצד השינויים בחוק

הפלילי בשנות העשרים והשלושים של המאה התשע-עשרה, במסגרת הרפורמות של רוברט פיל, העלו את מספר החוקים אך גררו ענישה פחות גורפת וחמורה. כך העונשים בחוק הפכו קלים יותר אך המעצרים נעשו תכופים יותר, כשבעקבות הקמת המשטרה המטרופולינית בלונדון בשנת 1829 גברה האכיפה המשטרית נגד סקס במרחבים ציבוריים. מחקרו של אפצ'רין אפקטיבי במיוחד גם בכל הנוגע לעיתונות התקופה, שבאמצעותה הוא דולה ומנתח הקשרים תרבותיים רחבים יותר ומספק הסברים נוספים על תפיסות של מהוגנות, מעמד ומגדר. באמצעות סטטיסטיקה מדגמית ונתונים ממאגרי מידע הוא מסרטט תמונה מסוימת, אם כי לא מספקת, של ההבדלים ביחס להומוסקסואליות בעיתונים אשר הופצו למעמדות השונים.

אפצ'רין מצליח להראות כיצד הרגישויות השונות כלפי סקס בין גברים היו קשורות לשינויים משפטיים, מגדריים ומעמדיים, כמו גם לשינויים באידיאולוגיה וביישום של ליברליזם. אך חרף המחקר הארכיוני הקפדני הצלחתו להפוך את הדיון בהומוסקסואליות למקרה בוחן של שאלות רחבות יותר היא חלקית בלבד. זאת ועוד, כמו קוקס גם אפצ'רין עומד על הצורך בתיקוף חדש של היסטוריה להט"בית, שיתחיל לפני סוף המאה התשע-עשרה. דוגמה לכך ניתן לראות בסיכומו של הספר, שם אפצ'רין מציע להבין את ההיסטוריה של סוף המאה התשע-עשרה כשינוי פחות חד ופתאומי – הן לנוכח המשטור היומיומי שהתקיים לאורך המאה והן לנוכח הדיווח התכוף יותר בעיתונות על סקס בין גברים. הוא מציע להבין את הכתבים הסקסולוגיים של סוף המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים לאור הדיונים שקדמו לשנת 1870. אך גם הוא וגם קוקס מותירים לחוקרים וחוקרות בעתיד לגזור את המסקנות התיאורטיות והמתודולוגיות הנובעות מהתיקוף החדש.

הגל הראשון של כתיבה על היסטוריה להט"בית היה מתוחכם וער לניואנסים, אך הותיר מקום לשאלות חשובות באשר למתודולוגיה, למחקר היסטורי-בין-תחומי ותיאורטי, למושאי המחקר ולתיקוף היסטורי. הגל השני של ההיסטוריוגרפיה הלהט"בית התאפיין בניסיון כן ומבורך להביא לאינטגרציה הדוקה בין היסטוריה להט"בית להיסטוריה כללית. בספרות הגל השני ניכר אפוא הרצון לבחון בקפדנות היסטוריה להט"בית, אך גם להתבונן בה כמקרה בוחן של שאלות רחבות יותר. כך למשל ראינו כי המחקר של הולברוק תורם תרומה חשובה להבנה ההיסטורית של עיור ומודרניזציה מטרופולינית, אך גם לעוד שלל סוגיות, ובהן עלייתה של חברת הזרים המודרנית, ביסוס הקפיטליזם, יצירת חללים מסחריים של פנאי וחברות, הבניית המרחב הפרטי כמרחב מקודש למיניות ומהוגנות, ביסוס הבינריות בין הטרוסקסואליות להומוסקסואליות ויצירת פוליטיקה חוקתית וזהותית מסוימת למן המאה העשרים ועד היום. מחקרהן של היסטוריוניות של הלסביות המודרנית תורמים אף הם להבנה טובה ומעמיקה יותר של החששות החברתיים סביב יצירת שוויון חוקי בין גברים לנשים בראשית המאה העשרים. אלה הם מחקרים קפדניים ביותר של מודרניזם ספרותי, אמנותי ואופנתי ושל האופן שבו מיעוטים יכלו לעשות שימוש יצירתי במטפורות דתיות ומשפחתיות כדי לייצר מודלים משפחתיים חדשים. בדומה לכך, מחקרים על הומוסקסואליות גברית שנעשו בידי היסטוריונים של ראשיתה ומחציתה הראשונה של המאה התשע-עשרה תורמים תרומה חשובה

ביותר להבנת שינויי התחיקה הגורפים, והשפעתה של הקמת המשטרה הלונדונית המודרנית על דרי העיר. מחקרים אלה עשויים לסייע להבנה טובה יותר של עידן הרפורמות התחיקתיות, עידן הדמוקרטיזציה וצמיחתה של פוליטיקת ההמונים, אשר התבססה גם על פנייה למושגים של מהוגנות מינית ומגדרית.

הספרים שבהם דנתי ראויים אפוא לתשומת הלב של קוראים וקוראות נוספים מלבד אלו המתעניינים בהיסטוריה של להט"ביות במובן המצומצם של המילה, שכן מגמות תרבותיות ופוליטיות רחבות מוצאות בהם ביטוי. יש לקוות שמחקרים עתידיים ישלבו ביתר שאת בין היסטוריה להט"בית להיסטוריה לאומית וטרנס-לאומית כללית יותר, וכך יביאו לידי חשיבה מחודשת על תחומים רבים. במסגרת זו אפשר להציע כמה מהם: פוליטיקה ואזרחות בעידן המודרני, היסטוריה של המשפחה, יחסים בין גברים לנשים, משפט, מודרניזציה, מודרניזם, וגם שאלת השינויים המגדריים וזיקתה לזעזועים ההיסטוריים שהביאו המהפכות המודרניות ומלחמות העולם.⁹ אסיים בכמה הערות קצרות על להט"ביות כיום בהקשר היסטורי. למרות האלימות הגואה כנגד להט"בים וחרף מגמה הומופובית שמרנית, העידן שאנו חיים בו הביא עמו גם שינויים חיוביים משמעותיים, והבולטים ביותר הם החלטות בית המשפט העליון בארצות הברית משנת 2013 ומשנת 2015 בנוגע לנישואים גאים. חרף ביקורות רדיקליות כנגד מוסד הנישואים בכללותו קשה להמעיט בערך החלטות היסטוריות אלו, שמהוות מהפכה חוקתית של ממש, שכן בארצות הברית הזכות לנישואים מעגנת עשרות זכויות והגנות אחרות. עד לעת האחרונה, זוגות גאים בארצות הברית היו שרויים כמעט בלא הגנה חוקית בנושאים של סעד, ירושה, שארות, הגירה ועוד, בעוד שבישראל — למרות היעדר מעמד חוקי לנישואים גאים — התקיימו זה זמן רב הגנות חוקיות מסוימות לזוגות גאים כידועים/ות בציבור (Chauncey 2005; Kaplan et al. 2015). החלטות בית המשפט העליון והשינוי החברתי פיהס ללהט"בים בחלקים מסוימים בעולם תרם לניסיונות של חוקרים וחוקרות לחשוב מחדש על ההיסטוריה הארוכה של הפוליטיקה הגאה. ניתן לציין כאן את ספריהם של ג'ים דאונס (Downs 2016) ושל ליליאן פדרמן (Faderman 2015). שניהם כותבים היסטוריה כללית חדשה

9 ואכן, יש לציין כי בחירתי לחלק את המחקרים על היסטוריה להט"בית לשני גלים היא במידת מה שרירותית. בבסיס החלוקה, כמו גם בבסיס בחירת הספרים עצמם, עמדה השפעתם של מחקרים מחוץ להיסטוריה הפנים-חומית של להט"ביות. החלוקה, אם כן, נבנתה לפי עיקרון של מעין "מיקור-חוקי" של ההשפעה הנרחבת על כתיבת אירועים ושינויים היסטוריים מעבר להיסטוריה של להט"ביות, במובן המצומצם של המילה. עיקרון זה עולה מתוך החשיבה המקובלת בקרב היסטוריונים והיסטוריוניות של מגדר המושפעים מעבודתה של ג'ואן סקוט. אלה מעוניינים לא רק להסתכל בהיסטוריה של נשים (או להט"בים) אלא גם לברוק כיצד התבוננות מגדרית (או במקרה זה להט"בית) תגרום לנו לחשוב מחדש על אירועים ושינויים מרכזיים במודרנה, וכך לספר אותם מחדש ובצורה שונה. התבוננות כזאת מכילה כמובן גם מגבלות והטיות. למשל, התבוננות לפי עיקרון שונה, בעלת מיקוד פנים-קהילתי, הייתה יכולה לסמן מחקרים חדשים — לדוגמה, בהיסטוריה של טרנסג'נדריות — כגל נפרד או כחלק מהגל השני. ראו את ספרה של סוזן סטרייקר, ספר חשוב בתחום זה אשר אכן משפיע על הצורה שבה אפשר להבין זהויות מגדריות ומיניות, ומאפשר הבנה שונה מזו של הזרם המרכזי בהיסטוריה של הומואים ולסביות (Stryker 2008).

של "המהפכה הגאה", ודאונס גם מעלה על נס את שנות השבעים כעשור הראוי למחקרים נוספים. יש לקוות שתחום ההיסטוריה הפוליטית הביקורתית יניב מחקרים עתידיים יצירתיים, אשר יחשפו תהליכים בהיסטוריה פוליטית וחוקית באופן כללי, וגם מחוץ למדינות המערב, מחוץ לערים ומחוץ למסגרת הצרה של מדינת הלאום.¹⁰ המילה האחרונה בתחום טרם נאמרה ויש לקוות שההישגים החוקיים החשובים יישמרו גם בעתיד.

ביבליוגרפיה

בוזוול, ג'ון, 2003. "מהפכות, אוניברסלים וקטגוריות מיניות", יאיר קידר, עמליה זיו ואורן קנר (עורכים), מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 111–134.

הלפרין, דיוויד, 2003א. "הומוסקסואליות": קונסטרוקט תרבותי, דיאלוג עם ריצ'ארד שניידר, יאיר קידר, עמליה זיו ואורן קנר (עורכים), מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 135–150.

—, 2003ב. "שתי השקפות על אהבה יוונית: האראלד פאטצר ומישל פוקו", יאיר קידר, עמליה זיו ואורן קנר (עורכים), מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 151–177.

פוקו, מישל, 1996. תולדות המיניות: הרצון לדעת, בתרגום גבריאל אש, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

Aldrich, Robert, 2003. *Homosexuality and Colonialism*, London: Routledge.

Arondekar, Anjali, 2005. "Without a Trace: Sexuality and the Colonial Archive," *Journal of the History of Sexuality* 1(14), pp. 10–27.

Bauer, Heike, 2015. *Sexology and Translation: Cultural and Scientific Encounters across the Modern World*, Philadelphia: Temple University Press.

¹⁰ דוגמה לכך נמצאת בספרה החשוב של מרגוט קנדאי (Canaday 2009) *The Straight State*, שבו היא מראה כיצד הממשל הפדרלי בארצות הברית הפך להט"בים לאזרחים מדרגה שנייה באופן מכוון. קנדאי בוחנת כיצד הודרו להט"בים ממושג האזרחות האמריקנית בתחומים כמו צבא, רווחה והגירה (החלק העוסק במדיניות הגירה מקומם במיוחד). היא מראה שהומוסקסואליות והטרנסקסואליות הן קטגוריות חוקיות, ומדגימה כיצד המדינה הענישה להט"בים בעוד שתגמלה אזרחים סטרייטים בהטבות חוקיות. תוך כדי שהיא מגוללת את תהליך בנייתה של המדינה המודרנית בארצות הברית, היא מתארת כיצד נורמות מיניות מסוימות נכפו על ידי המערך הבירוקרטי של המדינה (שביסס גם את ההבחנה הנהוגה היום בין הומוסקסואליות להטרנסקסואליות).

- Boone, Joseph A., 2014. *The Homoerotics of Orientalism*, New York: Columbia University Press.
- Butler, Judith, 1990. *Gender Troubles: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge.
- Canaday, Margot, 2009. *The Straight State: Sexuality and Citizenship in Twentieth-Century America*, Princeton: Princeton University Press.
- Chauncey, George, 1995. *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890–1940*, New York: Basic Books.
- , 2005. *Why Marriage: The History Shaping Today's Debate over Gay Equality*, New York: Basic Books.
- Cook, Matt, 2008. *London and the Culture of Homosexuality, 1885–1914*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Downs, Jim, 2016. *Stand by Me: The Forgotten History of Gay Liberation*, New York: Basic Books.
- Faderman, Lillian, 2015. *The Gay Revolution: The Story of the Struggle*, New York: Simon and Schuster.
- Grosz, Elizabeth, 1994. *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*, Bloomington: Indiana University Press.
- Jacob, Wilson Chacho, 2011. *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation in Colonial Modernity, 1870–1940*, Durham, N.C.: Duke University Press.
- Kaplan, Roberta, Lisa Dickey and Edie Windsor, 2015. *Then Comes Marriage: United States v. Windsor and the Defeat of DOMA*, New York: Norton.
- Oosterhuis, Harry, 2000. *Stepchildren of Nature: Krafft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity*, Chicago: University of Chicago Press.
- Sedgwick, Eve, 1990. *Epistemology of the Closet*, Berkeley: University of California Press.
- Stryker, Susan, 2008. *Transgender History*, Berkeley, Calif.: Seal.
- Tamagne, Florence, 2000. *Histoire de l'homosexualité en Europe: Berlin, Londres, Paris, 1919–1939*, Paris: Seuil.
- Trumbach, Randolph, 1998. *Sex and the Gender Revolution I (Heterosexuality and the Third Gender in Enlightenment London)*, Chicago: University of Chicago Press.
- Weeks, Jeffrey, 1977. *Coming Out: Homosexual Politics in Britain from the Nineteenth Century to the Present*, London: Quartet Books.